

25. juli, 2008

Odd Gunnar Skagestad

Odd Gunnar Skagestad (f. 1944) arbeider til daglig i UD. Han er en aktiv skribent og samfunnsdebattant, og har tidligere hatt artikler i bl.a. Samtiden, Nytt Norsk Tidsskrift og Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift.

Statsautorisert ytringsfrihet

”Infrastrukturkravet” og Nasjonalbibliotekets rolle - «Frimodige ytringer” om Statsstyrelsen og hvilkensomhelst anden Gjenstand, ere Enhver tilladte”, om vi skal tro Kongeriket Norges Grunnlov, § 100. Og dét skal vi så gjerne, for ytringsfrihet er bra. Iallfall så lenge ikke noen ytrer noe som vi ikke liker. Da er det *misbruk* av ytringsfriheten, og denslags skal vi ikke ha noe av.

”Du skal like andres meninger i din avis”
Titelhode i Anders Langes Avis (utg. 1960-74)

Slik kunne man inntil for nylig (og noe flåsete) sammenfatte ytringsfrihetens plass i *Den store norske Kulturdebatten*. Men kreative operatører har bidratt til å utvide debattens register med flere sprikende, tildels også problematiske elementer.

Med utgangspunkt i personen Dag Solstads idiosynkrasier, slik disse ble målbåret i en artikkel i *Samtiden* og i et diskusjonsmøte i Litteraturhuset, fikk man på forsommeren i år en debatt som utspilte seg innenfor et ytringsfrihetsparadigme

definert av litteratenes navlebeskuende virkelighetsoppfatning, tematisk degenerert til for eller imot tilværelsens uutholdelige letthet. I dette paradigmet inngår forhold som de gammel-marxistiske anfektelser man måtte bære på vedrørende eierskapet til ytrings-universets produksjonsmidler (media), samt den *ytringskultur* som man (hensett til de rådende dannelses-normer) måtte være mer eller mindre komfortabel med. For ytterligere å komplisere bildet av det toneangivende ytringsfrihets-paradigmet, må også bemerkes i hvilken grad enkelte debattanters oppmerksomhet heller er rettet mot det såvidt beslektede begrepet *trykkefrihet* og dets betydning for litteraturen, kunsten og kunstneren.

Hvis markedet kobles ut, hva står man da igjen med — om ikke nettopp det totalitære samfunns ytringsmonopol?

Derfor kunne også advokat Anne Kierulf og professor Helge Rønning i sin Aftenposten-kronikk [”Den totalitære lengsel”](#) 3. juni gi til beste det selsomme utsagnet *”Den kanskje største fare for ytringsfriheten i Norge i dag er markedets økende innflytelse i mediene”*. Her siktet vel kronikørene ikke så mye til ytringsfriheten som til den adgang som vi alle gjerne skulle ønske å ha til å se våre egne meninger på trykk. Når f.eks. Aftenposten gjennomgående refuserer mellom 80 og 90 prosent av de innleggene som forfatteren av disse linjer sender avisen, kan det gjerne oppleves som et utslag av markedets innflytelse i mediene, men en trusel mot ytringsfriheten? Hvis markedet kobles ut, hva står man da igjen med — om ikke nettopp det totalitære samfunns ytringsmonopol? Er det dette man lengter etter?

Dén diskusjonen skal vi la ligge her. Advokatens og professorens kronikk introduserte imidlertid et uttrykk som vil være nytt for mange, men som fortjener nærmere saumfaring: *”Grunnlovens infrastrukturkrav i den nye § 100”*. Hva i all verden skulle dette bety?

Grunnlovens § 100 (dvs. den opprinnelige, inntil år 2004 uendret fra 1814) omfatter to forhold. Det første er trykkefrihet, som knesettes med visse forbehold og begrensninger. Det andre er ytringsfrihet, som gjelder kategorisk og ubegrenset. Stortinget vedtok imidlertid i 2004 å utvide § 100 med en rekke nye elementer, slik at den nå totalt er ca. tre ganger så lang som før. De mange nye og ordrike formuleringene har gjennomgående kvalifiserende karakter, hvor det punkt for punkt i ulne vendinger (”særlig tungtveiende hensyn” m.v.) gis uttrykk for de begrensninger som våre lovgivere mener at ytringsfriheten skal være undergitt. Og når vi kommer til paragrafens siste ledd, ser vi at temaet ikke er ytringsfrihet i det hele tatt, men statens oppgaver. Her heter det at *”Det paaligger Statens Myndigheter at lægge Forholdene til rette for en aaben og oplyst offentlig Samtale”*. Det er denne passusen som blant de innvidde har fått betegnelsen ”infrastrukturkravet”.

Blant dem som begjærlig har grepet fatt i den nye Grunnlovsparagrafens operative føringer, er vårt Nasjonalbibliotek. I bibliotekets gildt påkostede publikasjon NB21 (nr.1 — 2008) har institusjonens direktør (”Nasjonalbibliotekar”) Vigdis Moe Skarstein en artikkel med overskriften *”Kunnskapsbasert formidling”*. Her

presenterer direktøren en programerklæring som fremfor alt er basert på det såkalte ”infrastrukturkravet”, slik det nå er knesatt i grunnlovsfestet form. Artikkelens innledningsavsnitt har følgende ordlyd:

*”I 2004 ble grunnlovens § 100 om ytringsfrihet endret. Den nye paragrafen har gitt et sterkere lovfestet vern av ytringsfriheten her i landet. Den baserer seg på en tillit til fornuften i det offentlige rom der det at ytringer møter motytringer fungerer som en beskyttelse for den enkeltes rett til å ytre seg. **Infrastrukturkravet** – Vi oppnår kompetanse og gjør oss opp våre meninger gjennom at de brytes i møte med andre og deres argumenter. En slik tillit forutsetter imidlertid et opplyst samfunn hvor alle har tilgang til informasjon og kunnskap. Vedlikehold og utvikling av det offentlige rom er en viktig forutsetning for en åpen og opplyst samtale. En viktig forutsetning for at ytringsfrihet og informasjonsfrihet skal kunne finne sted, er derfor at forholdene legges til rette i samfunnets infrastruktur. I arbeidet med grunnlovsforslaget ble det derfor eksplisitt påpekt at staten har ansvar for å legge til rette for individer og gruppers faktiske ytringsfrihet”.*

At det er en statlig oppgave å legge premissene for den offentlige meningsdannelse, er en konstruksjon som vi kjenner fra totalitære samfunn.

At Nasjonalbiblioteket har funnet det rent ut sagt uimotståelig fristende å ta Grunnlovens reviderte ytringsfrihetsparagraf til inntekt for institusjonens egen oppfatning av sitt samfunnsoppdrag og sitt eget selvbilde, er forståelig. Når direktør Skarstein imidlertid hevder at den nye paragrafen har gitt et sterkere lovfestet vern av ytringsfriheten her i landet, er dette positivt feil. Som nevnt ovenfor, inneholder den nye paragrafteksten en rekke ordrike formuleringer som gjennomgående gir uttrykk for *begrensninger* i ytringsfriheten. Spesielt gjelder dette i forhold til den uten sammenligning viktigste bestemmelsen i vår Grunnlovs gamle § 100: *”Frimodige ytringer om Statsstyrelsen og hvilkensomhelst anden Gjenstand ere Enhver tilladte”*. Denne setningen er riktignok beholdt i den nye paragrafen, som imidlertid også inneholder en viktig unntaksregel i form av følgende tilføyelse: *”Det kan kun sættes slige klarlig definerede Grændser for denne Ret, hvor særlig tungtveiende Hensyn gjøre det forsvarlig holdt op imod Ytringsfrihedens Begrundelser”*. Hva slags ”tungtveiende hensyn” lovgiverne hadde i tankene, er uklart, men det er ganske klart at dette innebar en vesentlig uthuling av ytringsfriheten. Mer spesifikt betydde denne tilføyelsen en utvetydig advarsel til statens ansatte mot å gi uttrykk for synspunkter som måtte avvike fra de til enhver tid autoriserte.

Men det er først og fremst **infrastrukturkravet** – myndighetenes plikt til *”at lægge Forholdene til rette for en aaben og oplyst offentlig Samtale”* – som Nasjonalbiblioteket legger til grunn for sin uttalte forståelse av institusjonens samfunnsoppdrag. Et utvilsomt aktverdige formål, som kan hende lyder både velment og betryggende? Men dette er faktisk en bestemmelse som i realiteten innebærer en svekkelse, snarere enn en styrkelse, av ytringsfrihetens kår: At det er en statlig oppgave å legge premissene for den offentlige meningsdannelse, er en konstruksjon

som vi kjenner fra totalitære samfunn — stater utstyrt med særskilte ”informasjonsdepartementer” o.l. for slike formål — med andre ord land som det ikke burde være naturlig å sammenligne seg med.

Nasjonalbiblioteket er en ung institusjon, med en allerede bemerkelsesverdig og tildels turbulent historie, som fortjener å rekapituleres:

Ved Solli Plass i Oslo ligger en staselig granittbygning, oppført i årene 1914-22 i ny-barokk stil. ”Universitetsbiblioteket” står det med store bokstaver, hugget inn i fasadens tunge stenblokker som et varig og uforanderlig buskap om hva slags institusjon som her skulle ha permanent oppholdssted. Varig, uforanderlig og permanent? I 1998 ble Universitetsbiblioteket forvist til et nytt bygg på Blindern, mens den monumentale borgen (med det meste av innmaten) ble overtatt av en obskur nyopprettet instans ved navn *Nasjonalbiblioteket*. I Kunnskapsforlagets Store Norske Leksikon kan vi lese at ”*Et nasjonalbibliotek er et bibliotek som har til oppgave å samle og gjøre tilgjengelig den nasjonale litteraturen*”, samt at ”*de fleste land har et nasjonalbibliotek*”. I Norge hadde denne oppgaven siden 1883 vært tillagt Norske Avdeling ved Universitetsbiblioteket i Oslo — en ordning som visstnok fungerte greit så lenge den varte. Dette så meget mer som andre viktige tilgrensende oppgaver ble betryggende ivaretatt av en oppgående Riksbibliotek-tjeneste, samtidig som vi hadde selveste Riksarkivet i baklabb for å sikre Rikets langsiktige hukommelse. Og i et land med overetablering av kommunale folkeboksamlinger og verdens høyeste tetthet av private biblioteker, skulle man tro at folkets og nasjonens behov for et rikholdig tilfang av trykte skrifter og dokumentarisk kildemateriale var behørig ivaretatt. Våre øvrigheter mente åpenbart noe annet: Det var ikke tilstrekkelig at vi hadde et velfungerende nasjonalbibliotek i gavnet — vi måtte også ha et i navnet, et skikkelig prangende ett. Men den gamle kåken var selvsagt ikke bra nok. Den måtte restaureres, renoveres, rehabiliteres og utvides. Den 16. august 2005 var man i mål: Etter en drøyt tre år lang ombyggingsprosess med en kostnadsramme på 400 millioner kroner, var bibliotekets Oslo-avdeling endelig tilgjengelig for publikum — en begivenhet som ble gjenstand for stor virak, festivitas og panegyrisk medieomtale. Samt enkelte dråper malurt i begeret: I en stort oppslått artikkel under overskriften ”Uro i Nasjonalbiblioteket” kunne Morgenbladet 12. august 2005 avsløre at direktør Vigdis Moe Skarstein ble anklaget ”for å skape en lukket organisasjon uten åpen meningsutveksling”. Bladet kunne således fortelle om utbredt misnøye blant de ansatte, som var redde for å snakke ut, grunnet Skarsteins detaljstyrende og egenrådige lederstil.

Ytringsfrihet kan være besværlige greier...

I Nasjonalbiblioteket har vi fått en selvbevisst organisasjon, med en ledelse som utvetydig har lagt for dagen sterke ambisjoner om å spille en aktiv rolle i samfunnsutviklingen. Som forvalter og formidler av et enormt kunnskapstilfang, besitter biblioteket også midler og ressurser til å kunne spille en betydelig påvirkerrolle. Med ”*infrastrukturkravet*” som ankerfeste tilkjennegir Nasjonalbiblioteket at man dessuten har tatt mål av seg til å forvalte de elementer av vår grunnlovsfestede

ytringsfrihet som går ut på å legge forholdene til rette for en ”åben og oplyst offentlig Samtale”.

Nasjonalbiblioteket gjør formodentlig en god jobb innenfor sine kjerneoppgaver. Med hensyn til ambisjonene om å legge premisser for den offentlige meningsdannelse, må det være lov å tro og håpe at retorikken er mer høyspent enn evnen.

- Odd Gunnar Skagestad arbeider til daglig i UD. Han er en aktiv skribent og samfunnsdebattant, og har tidligere hatt artikler i bl.a. Samtiden, Nytt Norsk Tidsskrift og Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift.